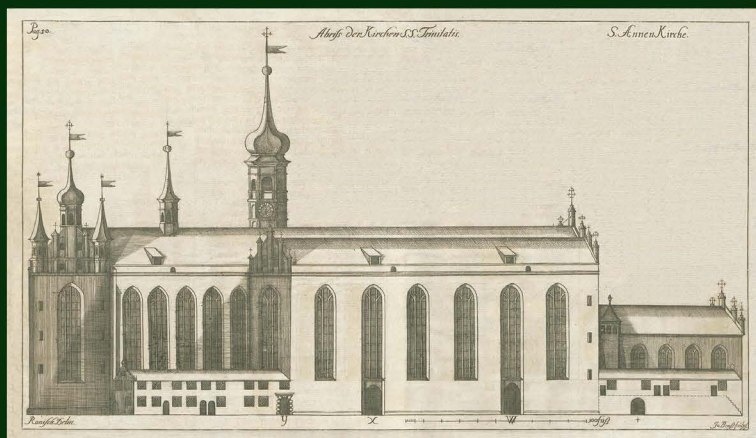

RAFAŁ KUBICKI

PRUSSIA MONASTICA

Studia z dziejów zakonów w Prusach
Krzyżackich, Królewskich i Zachodnich
(od XIII do połowy XIX w.)

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO

PRUSSIA
MONASTICA

*Pamięci moich Przodków:
Agnieszki (1920–1996) i Stefana Gierczaków (1923–2019)
Stefanii (1907–1994) i Kazimierza Kubickich (1900–1969)*

feci, quod potui, faciant meliora potentes

RAFAŁ KUBICKI

PRUSSIA MONASTICA

Studia z dziejów zakonów w Prusach
Krzyżackich, Królewskich i Zachodnich
(od XIII do połowy XIX w.)

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2021

Recenzent
dr hab. Piotr Oliński, prof. UMK

Redaktor Wydawnictwa
Ewelina Ewertowska

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Taranek

Na okładce

widok kościoła Franciszkanów w Gdańsku
(Bartel Ranisch, *Beschreibung aller Kirchen-Gebaeude der Stadt Danzig... nebst der Beschreibung aller anderen Kirchen so ausserhalb Walles in den Vorstaedten gelegen seyn nach ihrer Maaß*, Dantzig 1695)

Skład i łamanie
PRACOWNIA

Publikacja sfinansowana ze środków Wydziału Historycznego
Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-102-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel.: 58 523 11 37; 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49

Spis treści

Wstęp	9
1. Krajobraz klasztorny Prus Krzyżackich	11
1.1. Mnisi i kanonicy regularni	12
1.2. Mniszki	16
1.3. Zakony rycerskie	19
1.4. Mendykanci	22
1.5. Przynależność prowincjalna klasztorów	28
1.6. Czynniki warunkujące tworzenie sieci klasztorów	33
1.7. Podsumowanie	35
Aneks I	39
2. Niezrealizowane fundacje klasztorne w Prusach Krzyżackich i Królewskich do 1525 r.	42
2.1. Plany fundacji klasztorów zakonów mniszych	43
2.2. Plany fundacji klasztorów zakonów mendykanckich	46
3. Spór o zbiórkę jałmużny – karta z dziejów dominikanów w Gdańsku w XV w.	54
3.1. Stosunek zakonu dominikanów do problemu własności – założenia a praktyka	55
3.2. Podstawy materialne funkcjonowania dominikanów w Gdańsku	58
3.3. Spór o zbiórkę jałmużny	62
Aneks II	69
4. Zasady użycia pieczęci w zakonie dominikanów w średniowieczu wraz z omówieniem zachowanych pieczęci z terenu kontraty pruskiej	72
4.1. Zasady użycia pieczęci w zakonie dominikanów w świetle źródeł normatywnych	74
4.1.1. Pieczęć generała, prowincjała i przeora	76
4.1.2. Pieczęć konwentu	80
4.2. Praktyka użycia pieczęci w zakonie dominikanów na przykładzie kontraty pruskiej	84
Aneks III	93

5. Klasztor Franciszkanów w Gdańsku na tle dziejów prowincji saskiej zakonu do połowy XVI w.	110
5.1. Prowincja saska, kustodia pruska i klasztor w Gdańsku	110
5.2. Rola przedstawicieli władz zakonu – ministrów generalnych i kustoszy kustodii pruskiej	113
5.3. Reformacja i upadek klasztoru	117
Aneks IV	122
6. Klasztory a reformacja w Prusach Królewskich do połowy XVI w.	126
6.1. Klasztory na terenie Prus Królewskich	126
6.2. Przebieg reformacji, bilans sytuacji klasztorów	127
6.3. Postawa zakonników i zakonnic wobec reformacji	135
7. Krajobraz klasztorny Prus Królewskich w latach 1466–1772	141
7.1. Nowe fundacje klasztorów w latach 1466–1772	141
7.2. Przemiany w sieci klasztorów w latach 1466–1772	151
Aneks V	154
8. Uwagi na temat przebiegu i skutków kasat klasztorów w prowincji Prusy Zachodnie do połowy XIX w.	155
8.1. Zarys przebiegu kasat	156
8.2. Losy zakonników	160
8.3. Losy kościołów i obiektów poklasztornych do połowy XIX w.	164
9. Wybrane źródła dotyczące kasaty klasztorów bernardyńskich w Prusach Zachodnich w pierwszej połowie XIX w.	175
9.1. Akta personalne zakonników	177
9.2. Inwentarze mienia kościoła i klasztoru	179
9.3. Akta budowlane – opisy wizytacji budynków klasztornych i kościołów	183
9.4. Katalogi biblioteczne	184
9.5. Okoliczności kasaty i ustrój klasztorów	187
Aneks VI	189
10. Majątek klasztoru Bernardynów w Zamartem w okresie kasaty	196
10.1. Opis kościoła i klasztoru – stan budynków	198
10.2. Wyposażenie kościoła i majątek ruchomy klasztoru	198

10.3. Gospodarstwo klasztorne	202
Aneks VII	205
11. Skład osobowy konwentów dominikańskich na terenie prowincji Prusy Zachodnie w okresie kasaty klasztorów (1816–1835)	211
Aneks VIII	220
12. Uwagi odnośnie do stanu badań w zakresie geografii historycznej klasztorów w Prusach Krzyżackich, Królewskich i Zachodnich (XIII–XIX w.)	228
12.1. Badania nad uposażeniem klasztorów w średniowieczu	229
12.2. Badania nad fundacjami i uposażeniem klasztorów w okresie nowożytnym	230
12.3. Badanie przynależności prowincjalnej klasztorów	233
Streszczenie	235
Summary	245
Wykaz skrótów	256
Bibliografia	257
Indeks osobowy	284
Indeks nazw geograficznych	292
Spis ilustracji, map, tabel i wykresów	305

Wstęp

Dzieje życia zakonnego w Prusach od dawna cieszą się zainteresowaniem badaczy¹. Powstają w związku z tym wciąż nowe prace poświęcone konkretnym zgromadzeniom i ich klasztorom. Oczywiście szczególnie intensywnie badana jest problematyka władztwa sprawowanego przez zakon niemiecki, znany u nas lepiej pod nazwą zakonu krzyżackiego². W ramach tych studiów powstają też opracowania na temat obecności na tych terenach innych zgromadzeń zakonnych, ich roli społecznej i religijnej (w tym przede wszystkim cystersów i mendykant)³ oraz ich relacji z zakonem krzyżackim⁴. Choć postęp prac nad tymi zagadnieniami jest widoczny, to wciąż daleko do uzyskania możliwie pełnego i pogłębionego obrazu zjawiska. W związku z tym ważne są dalsze studia analityczne, które staną się w przyszłości podstawą całościowych ujęć syntezyujących.

W niniejszym zbiorze zamieszczono dwanaście niepublikowanych dotychczas prac dotyczących wybranych aspektów życia monastycznego w Prusach od XIII do połowy XIX w.⁵ Całość uporządkowano w miarę możliwości w układzie chronologicznym⁶, wychodząc od opracowania prezentującego krajobraz klasztorny średniowiecznych Prus Krzyżackich wraz z Pomorzem Gdańskim. Następnie umieszczono studium na temat niezrealizowanych fundacji klasztornych i kilku szczegółowych prac dotyczących przede wszystkim zakonów mendykantkich w późnośredniowiecznych Prusach Królewskich (dominikanów i franciszkanów). Odrębne studium poświęcono sfragistyce zakonnej dominikanów

---

¹ W poszczególnych rozdziałach książki, obejmujących okres od XIII do pierwszej połowy XIX w., mowa o Prusach Krzyżackich wraz z Pomorzem Gdańskim, Prusach Królewskich i Prusach Zachodnich.

² Z nowszych ujęć syntezyujących praca *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008.

³ Odnośnie do mendykantów zob. próbę ujęcia syntezyującego w: R. Kubicki, *Zakony mendykanckie w Prusach Krzyżackich i Królewskich od XIII do połowy XVI wieku*, Gdańsk 2018.

⁴ S. Zonenberg, *Stosunki krzyżacko-mendykanckie w Prusach do 1466 roku*, Bydgoszcz 2018.

⁵ Główne tezy części z zamieszczonych tu studiów prezentowano uprzednio w formie referatów na konferencjach naukowych, co zostało zasygnalizowane w przypisach.

⁶ Wybór takiego układu treści był świadomym zabiegiem, mającym na celu wskazanie potencjalnych pól dalszych prac i braków w naszym rozpoznaniu dziejów poszczególnych zgromadzeń, przede wszystkim w okresie nowożytnym. Przy czym w rozdziale poświęconym sfragistyce dominikańskiej uwzględniono cały okres istnienia klasztorów kontraty pruskiej od XIII do pierwszej połowy XIX w.

na terenie kontry pruskiej i klasztorom w Prusach Królewskich w okresie reformacji. Dalej zamieszczono opracowanie na temat krajobrazu klasztornego Prus Królewskich w latach 1466–1772, a także cztery prace dotyczące okresu kasaty klasztorów w XIX w., z których część powstała w związku z udziałem w projekcie poświęconym badaniu dziedzictwa po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej⁷. Obok ogólnego ujęcia skutków kasat zaprezentowano trzy studia analityczne, dwa dotyczące stanu klasztorów bernardyńskich i jedno odnośnie do składu osobowego konwentów dominikańskich w ówczesnej prowincji Prusy Zachodnie. Całość zamyka krótkie omówienie aktualnego stanu i potrzeb badań w zakresie geografii historycznej klasztorów na tych terenach.

Choć prezentowane tu prace przedstawiają różne zagadnienia szczegółowe i obejmują bardzo długi okres, od średniowiecza po XIX w., to w sumie składają się na spójny obraz funkcjonowania klasztorów na tych terenach. Część z nich trwała od momentu fundacji, zrealizowanej przeważnie w XIII–XIV w., aż do przymusowej likwidacji w XIX w., dając świadectwo niezwyklej umiejętności przystosowywania się do zachodzących zmian.

---

⁷ Program NPRH nr 0073/FNiTP/H11/80/2011 „Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja” w latach 2012–2016, kierowany przez prof. dr. hab. Marka Derwicha z Uniwersytetu Wrocławskiego.

1. Krajobraz klasztorny Prus Krzyżackich

Elementem badań nad strukturami monastycznymi jest próba przedstawienia problemu powstania i funkcjonowania sieci klasztorów na danym terytorium w określonym czasie. W związku z tym w ramach podejmowanych rozważań obok fundacji konkretnych placówek uwzględnić należy proces kształtowania się struktur administracyjnych poszczególnych zgromadzeń i zachodzące w ich obrębie przemiany. Jest to oczywiście tylko jeden z wielu sposobów opisu zjawiska życia zakonnego jako części organizacji Kościoła¹. Analiza procesu powstawania i funkcjonowania klasztorów (tworzenia ram instytucjonalnych monastycyzmu) jest w tym przypadku traktowana jako element rekonstrukcji krajobrazu kulturowego (*cultural landscape*), którego istotnym składnikiem, szczególnie w średniowieczu, był też „krajobraz klasztorny”². Z tej perspektywy interesujące wydaje się rozpatrzenie tego zagadnienia odnośnie do terenów władztwa zakonu krzyżackiego w Prusach (wraz z Pomorzem Gdańskim) od XIII do początku XVI w.³ W tym kontekście już na wstępie trzeba podkreślić, że Prusy pod względem geograficznym, a także z punktu widzenia powstawania i kształtowania się nowych form życia zakonnego, zaliczane były do terenów peryferyjnych w skali Europy łańciskiej. W związku z tym różne formy monastycyzmu pojawiły się tu wpierw w fazie chrystianizacji, a następnie kolonizacji wiejskiej i urbanizacji⁴. Pierwsze zetknięcie

---

¹ Problem roli życia monastycznego w Europie Środkowej podejmowali: J. Kłoczowski, *Les ordres mendiants en Europe du Centre-Est et du Nord* [w:] *L'Église et le peuple chrétien dans les pays de l'Europe du Centre-est et du Nord (XIVe-XVe siècles)*. Actes du colloque de Rome (27-29 janvier 1986), Rome 1990 (École Française de Rome, vol. 128), s. 187-200; K. Elm, *Les ordres monastiques, canoniaux et militaires en Europe du Centre-Est au bas Moyen Âge* [w:] *L'Église et le peuple chrétien...*, s. 165-186.

² W sprawie rozważań nad założeniami i celami rekonstrukcji „krajobrazu klasztorowego” zob. H.-D. Heimann, J. Schneider, *Zur Einleitung: Kloster – Landschaft – Klosterlandschaft. Annäherungen und Ausblick?* [w:] *Klosterlandschaften. Methodisch-exemplarische Annäherungen*, hrsg. von R. Czaja, H.-D. Heimann, M. Wemhoff unter Mitarbeit von N. Karthaus, München 2008, s. 9-22.

³ Uwzględnienie obszaru Pomorza Gdańskiego, gdzie struktury monastyczne powstawały jeszcze przed opanowaniem tych terenów przez zakon krzyżacki, wynika z tego, że gdy zakon kontrolował je w latach 1309-1454, powstały tam nowe klasztory, często z jego inicjatywy lub za jego przyzwoleniem.

⁴ Autor rozpatrywał już to zagadnienie w odrębnej pracy odnośnie do tak zwanego Wielkiego Pomorza (według koncepcji Gerarda Labudy), obejmującego Pomorze Zachodnie, Nową Marchię, Pomorze Gdańskie i Prusy Zakonne, zob. R. Kubicki, *Monastycyzm na Pomorzu do początku XIX wieku – uwagi na temat organizacji struktur i działalności zakonów* [w:] *1050. rocznica Chrztu*

z przedstawicielami środowisk monastycznych związane zaś było z działalnością misjonarzy wywodzących się z kręgów klasztornych (benedyktynskich) lub mających w swym otoczeniu takich współpracowników, w przypadku Pomorza Gdańskiego i Prus – św. Wojciecha i św. Brunona z Kwerfurtu⁵.

1.1. Mnisi i kanonicy regularni

Jako pierwsi klasztory męskie i żeńskie na Pomorzu Gdańskim założyli cystersi⁶. W podobnym czasie, pod koniec XII lub w początkach XIII w., aktywni byli tu również benedyktyni, którzy zdołali zorganizować jednak jedynie prepozyturę w Świętym Wojciechu pod Gdańskiem, która podlegała klasztorowi Benedyktynów w Mogilnie⁷. Na teren Pomorza Wschodniego i Prus nie dotarli natomiast premonstratensi (norbertanie). W tej sytuacji szybko pozycję dominującą uzyskali wspomniani cystersi. Reprezentowali oni nowy model organizacyjny życia monastycznego. Koordynację ich działań zapewniała instytucja kapituły generalnej, w której uczestniczyli przedstawiciele poszczególnych opactw⁸. Nowe fundacje organizowano w oparciu o kadry już istniejących konwentów, które tworzyły od tego czasu ze sobą trwałe związki. Nowy klasztor stawał się filią domu macierzystego, z którego przybyli do niego zakonnicy, i jednocześnie podtrzymywał pośrednie związki z linią filiacji, prowadzącą do pierwszych wspólnot założonych we Francji (pramacierzy cysterskich)⁹.

Polski, red. K. Lewalski, Gdańsk 2017, s. 132–173. W niniejszym rozdziale wykorzystano fragmenty artykułu: R. Kubicki, *Monastic Landscape in Medieval Prussia and Livonia*, „*Quaestiones Medii Aevi Novae*” 2019, vol. 24, s. 155–191.

⁵ M. Derwich, *Studia nad początkami monastycyzmu na ziemiach polskich. Pierwsze opactwa i ich funkcje*, „*Kwartalnik Historyczny*” 2000, R. 107/2, s. 86 i 90–91.

⁶ W naszych rozważaniach nie będziemy brać pod uwagę opactw cysterskich w Byszewie i Bukowie Morskim, w XIII w. zaliczanych do terenu Pomorza Wschodniego. Wynika to z faktu, że po zmianach politycznych w XIV w., związanych z przejęciem kontroli nad Pomorzem Gdańskim przez zakon krzyżacki, znalazły się one poza granicami jego władztwa.

⁷ P. Simson, *Geschichte der Stadt Danzig*, Bd. I, Danzig 1913, s. 19, 24 i 26; A. Czacharowski, *Benedyktynska prepozytura św. Wojciecha ad Quercum [w:] Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w 70. rocznicę urodzin i 40-lecie pracy naukowej*, red. A. Radziminski, A. Supruniuk, J. Wroniszewski, Toruń 1997, s. 77–88.

⁸ A. Galar, *W europejskiej wspólnotcie cysterskiej. Udział cystersów z historycznych ziem polskich w Kapitułach Generalnych w Cîteaux (XII–XVIII w.)*, Kraków 2014, s. 53–116.

⁹ I. Eberl, *Die Zisterzienser. Geschichte eines europäischen Ordens*, Stuttgart 2002, s. 47–85.

Najstarsza fundacja cystersów na Pomorzu Wschodnim miała miejsce w Oliwie (1188 r.). Drugi klasztor powstał w Pogódkach (1258 r.), skąd zakonnicy przeniesieni zostali ostatecznie do Pelplina (1276 r.)¹⁰. Ważną okolicznością stanowił fakt, że opactwa te należały do różnych linii filiacyjnych w zakonie, Oliwa była związana z opactwem w Kołbaczu, a Pelplin z opactwem w Doberanie. Cystersi podjęli także działalność w Prusach, gdzie w 1213 r. zdołali nawet zorganizować własną placówkę na terenie Pomezanii, kierowaną przez późniejszego biskupa Chrystiana¹¹. Nie powstał tam jednak żaden klasztor męski, choć próbowano jeszcze osadzić ich w leżącej na terenie biskupiej Pomezanii Gardei (1285 r.)¹². Zabiegi te skutecznie zablokował zakon krzyżacki. Poza cystersami na Pomorzu Gdańskim przez pewien czas funkcjonowała jeszcze niewielka wspólnota eremicka augustianów w Swornegaciach. Powstała ona około 1255 r., jednak już w 1303 r. została włączona do klasztoru Cystersów w Oliwie¹³. Okres stosunkowo intensywnej budowy struktur zakonów mniszych na Pomorzu Gdańskim miał miejsce w końcu XII i w XIII w. W późniejszym czasie, szczególnie w pierwszej połowie XIV w., nastąpiła wyraźna stagnacja. Władca terytorialny – zakon krzyżacki – nie był zainteresowany fundowaniem nowych klasztorów na Pomorzu Gdańskim, które nie dość, że wymagały odpowiedniego uposażenia ziemskiego, to byłyby jeszcze instytucjami niezależnymi od niego¹⁴. Wpływ na sytuację klasztorów miał też zapewne nieuregulowany status władztwa

¹⁰ K. Dąbrowski, *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku*, Gdańsk 1975; S. Kujot, *Opactwo pelplińskie*, Pelplin 1875; R. Frydrychowicz, *Geschichte der Cisterzienserabtei Pelplin und ihre Bau- und Kunstdenkmäler*, Düsseldorf 1905; *Monasticon Cisterciense Poloniae*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*; t. II: *Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, Poznań 1999, s. 268–280 (Oliwa), s. 299–313 (Pogódki–Pelplin).

¹¹ J. Powierski, *Aspekty terytorialne cysterskiej misji w Prusach* [w:] *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej. Materiały z konferencji naukowej odbytej w Krakowie Mogile z okazji 900 rocznicy powstania Zakonu Ojców Cystersów. Poznań–Kraków–Mogila 5–10 października 1998*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 257.

¹² M. Glauert, *Kirche, Klöster und Spitäler zwischen Marienwerder und Rosenberg im Mittelalter. Ein Beitrag zur Sakraltopographie und Prosopographie des Niederklerus im Deutschordensland Preußen*, „Beiträge zur Geschichte Westpreußens” 2006–2008, Bd. 20–21, s. 93–95; *idem*, *Kościoły, klasztory i szpitale między Kwidzynem a Suszem w czasach średniowiecza (do 1525 r.)*. *Przyczynek do topografii sakralnej i prozopografii niższego duchowieństwa w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach* [w:] *Parafie w średniowiecznych Prusach w czasach zakonu niemieckiego od XIII do XVI w.*, red. R. Biskup, A. Radziwiński, Toruń 2015, s. 87–90.

¹³ M. Bruszevska-Głombiowska, *Krótką historią klasztoru augustianów ze Swornegaci na Pomorzu Gdańskim*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, R. 52/1 (184), s. 155–166.

¹⁴ B. Jähnig, *Zisterzienser und Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht in Livland und Preußen zu Beginn der Missionszeit* [w:] *Die Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht im Mittelalter*, hrsg. von Z.H. Nowak, Toruń 1990, s. 71–86.

zakonu krzyżackiego na Pomorzu Gdańskim do czasu zawarcia w 1343 r. pokoju kaliskiego. Postawę zakonu krzyżackiego tłumaczy do pewnego stopnia także fakt, że prowadził on w tym czasie intensywną działalność zakonną we własnych nowo powołanych konwentach na Pomorzu Gdańskim, powstałych w Gdańsku (1309 r.), Świeciu (1320 r.), Człuchowie (1321 r.) i Tucholi (1328–1330). Nie potrzebował on więc w tym czasie nowych klasztorów innych zgromadzeń¹⁵. Oczywiście, zahamowanie procesu nowych fundacji na Pomorzu Gdańskim miało też związek z potencjałem ekonomicznym i, wreszcie, z zapotrzebowaniem na nowe fundacje ze strony ludności tego terenu. Co ciekawe, zmiany w sieci klasztorów mniszych nastąpiły w drugiej połowie XIV w., w czasie ogólnego kryzysu życia zakonnego, który miał związek z katastrofą demograficzną w Europie Zachodniej w wyniku czarnej śmierci. Jak wiadomo, dżuma silnie dotknęła liczne klasztory, w tym cysterskie. Pewien wyjątek w tym względzie stanowiło zgromadzenie kartuzów, znane ze stosowania szczególnie wymagającej reguły zakonnej. Dzięki temu mogło ono rozwijać nadal swoje struktury zakonne i dotarło także na tereny władztwa zakonu krzyżackiego. Pierwsza fundacja kartuzów zrealizowana została w Raju Maryi – Kartuzach (1382 r.)¹⁶. Klasztor należał do prowincji saskiej zakonu¹⁷. Co ciekawe, klasztor Kartuzów nawiązał bliskie relacje z mieszczaństwem Gdańska i Elbląga, czego świadectwem są między innymi liczne legaty na jego rzecz zawarte w testamentach mieszkańców tych miast¹⁸. Druga fundacja kartuzów miała miejsce w Świdwinie (1442 r.) na terenie Nowej Marchii, w czasie gdy znajdowała się ona pod kontrolą zakonu krzyżackiego¹⁹.

Na początku XVI w. pojawili się w Prusach także przedstawiciele dwóch zakonów szpitalnych (kanoników regularnych). Pierwsi przybyli tu antonianie, którzy z inicjatywy biskupa warmińskiego Łukasza Watzenrodego osiedli we Fromborku (1507 r.)²⁰. Klasztor ten był filią placówki antonianów w Tempzinie

¹⁵ K. Górski, *O życiu wewnętrznym zakonu krzyżackiego* [w:] *idem, Studia i materiały z dziejów duchowości*, Warszawa 1980, s. 193–224.

¹⁶ P. Czaplewski, *Kartuzja kaszubska*, Gdańsk 1966; R. Witkowski, *Praedicare manibus. Zakon kartuzów w Europie Środkowej od początku XIV do połowy XVI wieku*, cz. 1, Salzburg 2011, s. 472–481.

¹⁷ *Orden und Klöster im Zeitalter von Reformation und katholischer Reform 1500–1570*, Bd. 2, hrsg. von F. Jürgensmeier, R.E. Schwerdtfeger, Münster 2006, s. 156.

¹⁸ B. Możejko, *Rozrachunek z życiem doczesnym. Gdańskie testamenty mieszczańskie z XV i początku XVI wieku*, Gdańsk 2010, s. 87 i 96; R. Kubicki, *Formy pobożności w mieście późnośredniowiecznym w świetle zapisów na rzecz kościoła i biednych w testamentach elbląskich (XV – początek XVI w.)*, „Zapiski Historyczne” 2011, t. 76/2, s. 20.

¹⁹ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Bd. II, Stettin 1925, s. 390–400; R. Witkowski, *Praedicare manibus...*, cz. 1, s. 510–518.

²⁰ G.C.F. Lisch, *Zur Geschichte des Klosters und der Kirche zu Tempzin, und der Filial=Präceptoreien Mohrkirchen, Frauenburg und Lennewarden*, „Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische

w Meklemburgii. Drugim zgromadzeniem szpitalnym byli duchacy (zakon szpitalny Ducha Świętego de Saxia). Przy wsparciu biskupa pomezańskiego Hioba von Dobenecka w 1508 r. ich placówka powstała w Prabutach²¹. Obie fundacje zrealizowano z inicjatywy i na terenie należącym do miejscowych biskupów, warmińskiego (Frombork) i pomezańskiego (Prabuty). Aktywność tych zgromadzeń szpitalnych trwała tu jednak bardzo krótko i zakończyła się wraz z rozwojem reformacji.

W sumie na omawianych tu terenach ufundowano jedynie trzy klasztory mniejsze i dwa należące do kanoników regularnych (wspomniane zgromadzenia szpitalne antonianów i duchaków). Przy czym placówki tych pierwszych powstawały przede wszystkim w drugiej połowie XII i w XIII w. (cystersi) na terenie Pomorza Gdańskiego, będącego jeszcze pod władzą miejscowych książąt. Symboliczna była obecność benedyktynów, dysponujących jedynie prepozyturą w Świętym Wojciechu pod Gdańskiem. W późniejszym czasie (XIV–XV w.) nowy klasztor powołałi jedynie kartuzi, którzy potrafili organizować nowe fundacje nawet w okresie ogólnego kryzysu monastycyzmu. Mniejsze znaczenie miała natomiast wspólnota eremicka reguły św. Augustyna w osadzie Swornegacie, która połączyła się z cystersami z Oliwy, i działające na początku XVI w. dwa zgromadzenia szpitalne (antonianie i duchacy). Stan ten był skutkiem polityki prowadzonej przez zakon krzyżacki. W obrębie własnego władztwa w Prusach nie pozwolił on na powstanie nowych placówek cysterskich (zablokował wspomnianą już fundację cystersów w Gardci²²), wyjątek czyniąc jedynie odnośnie do kartuzów osadzonych pod Gdańskiem²³. Inna była natomiast polityka zakonu krzyżackiego odnośnie do fundacji w Prusach klasztorów żeńskich.

Geschichte und Altertumskunde” 1850, Jg. 15, s. 150–158; F. Hipler, *Die Antoniterpraeproreien in Frauenburg*, „Pastoralblatt für die Diözese Ermland” 1894, Jg. 26/4, s. 47–50 i 58–59; J. Kolberg, *Kleine Beiträge zur Geschichte des beginnenden sechzehnten Jahrhunderts: Zur Geschichte der Antoniter in Frauenburg*, ZGAE 1916, Bd. 19, s. 308–312; E. Brachvogel, *Die Anfänge des Antoniterklosters in Frauenburg*, ZGAE 1939/1942, Bd. 27, s. 420–424.

²¹ M. Glauert, *Kirche, Klöster und Spitäler...*, s. 101–109.

²² *Ibidem*, s. 94–95.

²³ Drugi klasztor tego zakonu ufundował w Świdwinie, na terenie kontrolowanej wówczas przez siebie Nowej Marchii. Dodajmy jeszcze, że zakon krzyżacki po przejściu Pomorza Gdańskiego uznał prawa licznych zgromadzeń klasztornych, które istniały tu wcześniej, dążył jednak do ich ścisłej kontroli. Podjął też skuteczne zabiegi zmierzające do przejścia dóbr wspólnot zakonnych posiadających tu tylko pojedyncze dobra ziemskie (cystersi z Eldeny, Łekna, Szpetala). Niewielkie posiadłości zdołali utrzymać na Pomorzu Gdańskim benedyktyni z Mogilna, cystersi z Byszewa i Łądu, M. Grzegorz, *Struktura administracyjna i własnościowa Pomorza Gdańskiego pod rządami zakonu krzyżackiego w latach 1309–1454*, Warszawa 1987, s. 135–138 oraz tab. 3.

Tabela 1. Fundacje klasztorów mniszych i kanoników regularnych na Pomorzu Gdańskim i w Prusach w średniowieczu

	Benedyktyni	Antonianie	Duchacy	Cystersi	Augustianie	Kartuzi	Suma
Liczba fundacji ogółem*	**	1	1	2	***	1	5
w XII w.	**	–	–	1	–	–	1
w XIII w.	–	–	–	1	***	–	1
w XIV w.	–	–	–	–	–	1	1
w XV w.	–	–	–	–	–	–	–
w XVI w.	–	1	1	–	–	–	2

* Uwzględniono fundacje w XII i XIII w. na terenie Pomorza Gdańskiego, opanowanego przez zakon krzyżacki po 1308 r.

** Prepozytura benedyktynów w Świętym Wojciechu pod Gdańskiem.

*** W 1303 r. klasztor Augustianów w Swornegaciach włączono do cystersów z Oliwy.

We wszystkich tabelach zamieszczonych w książce zastosowano następujące oznaczenia: (–) zjawisko nie występuje, (.) brak informacji.

Źródło: opracowanie własne.

1.2. Mniszki

Fundacje klasztorów wspólnot żeńskich zrealizowano w pierw na Pomorzu Gdańskim. Miały one miejsce w pierwszej połowie XIII w. Wówczas to z inicjatywy namiestnika gdańskiego Mściwoja I powstał w Żukowie klasztor Premonstratensek (Norbertanek, ok. 1212 r.). Placówka ta była prepozyturą klasztoru Premonstratensów (Norbertanów) we Wrocławiu²⁴. Norbertanki nie były natomiast obecne w Prusach właściwych. Większą ekspansywność wykazały w tym zakresie cysterki (w źródłach miejscowych określane czasem także jako benedyktyнки). Klasztory tego zgromadzenia ufundowano zarówno na Pomorzu Gdańskim (Żarnowiec, 1253–1257)²⁵, jak i w Prusach (Chełmno – 1266 r., Toruń – 1311 r., Królewiec, ros. Kaliningrad – 1349 r.)²⁶. Przy czym wyraźnie inne były warunki działalności

²⁴ A. Czacharowski, *Uposażenie i organizacja klasztoru norbertanek w Żukowie od XIII do połowy XV wieku* (Roczniki TNT, R. 68, z. 2), Toruń 1963; B. Śliwiński, *Wieś Żukowo wedle najstarszych źródeł pisanych* [w:] *Dzieje Żukowa*, red. B. Śliwiński, Żukowo 2003, s. 41–48.

²⁵ K. Dąbrowski, *Rozwój wielkiej własności ziemskiej klasztoru cysterek w Żarnowcu od XIII do XVI wieku*, Gdańsk 1970. Liczne uwagi wniósł do tej pracy: F. Sikora, *Początki klasztoru cysterek w Żarnowcu*, „Zapiski Historyczne” 1983, t. 48/1–2, s. 7–29.

²⁶ W. Franz, *Das Benediktinerinnenkloster St. Marien zu Königsberg*, „Altpreußische Forschungen” 1934, Jg. 11, s. 168–187; M. Biskup, *Rozmieszczenie własności ziemskiej województwa*

klasztoru w Żarnowcu, który posiadał znaczne uposażenie ziemskie i podlegał zwierzchniej władzy swojego fundatora, opata cystersów w Oliwie²⁷. Pozostałe domy cysterek funkcjonowały w miastach, dysponując niewielkim uposażeniem ziemskim. Reguła, w oparciu o którą działały te konwenty, raz określana była jako cysterska, innym razem jako benedyktyńska. Wszystkie klasztory tego zgromadzenia w Prusach powstały przy wsparciu zakonu krzyżackiego, który zapewnił im też dość skromne dobra ziemskie. Dalszy rozwój wspólnot żeńskich na Pomorzu Gdańskim i w Prusach miał miejsce dopiero pod koniec XIV i w XV w. Powstały wówczas klasztory zakonu Najświętszego Zbawiciela, w ramach którego działały odrębne konwenty żeńskie (brygidki) i męskie (brygidianie). Pierwsza fundacja klasztoru zgromadzenia zakonu św. Brygidy została zrealizowana w Gdańsku (klasztor Marienbrunn – 1392 r.), a druga w Elblągu (klasztor Marienfrieden – 1458 r.). Klasztor w Elblągu związany był organizacyjnie i personalnie z domem w Gdańsku. Wkrótce okazało się jednak, że zarówno czas fundacji, jak i problemy z uposażeniem nie sprzyjały stabilizacji tej placówki. Choć podejmowano w początkach XVI w. próby jej odnowienia, to ostatecznie została jednak zlikwidowana jeszcze przed reformacją²⁸. Z klasztorem w Gdańsku związana była ponadto wspólnota pokutnic, istniejąca do czasu reformacji, która zyskała stopniowo dużą samodzielność²⁹. Niewielką liczbę klasztorów żeńskich do pewnego stopnia uzupełniały funkcjonujące w wielu miastach wspólnoty beginek. Zwykle podlegały one nadzorowi miejscowych klasztorów zakonów mendykanckich, wchodząc częściowo w ich ramy organizacyjne jako trzeci zakon (tercjarki) dominikanów i franciszkanów³⁰, choć ich wspólnoty funkcjonowały także

---

chełmińskiego i malborskiego w drugiej połowie XVI w. (Roczniki TNT, R. 60), Toruń 1957, s. 44–45; D. Poliński, *Późnośredniowieczne osadnictwo wiejskie w ziemi chełmińskiej*, Toruń 2003, s. 66–68, 83 i 89; P. Oliński, *Motywy fundacji klasztorów przez Zakon krzyżacki w Prusach w świetle dokumentów fundacyjnych (ze szczególnym uwzględnieniem dokumentów fundacyjnych żeńskiego klasztoru benedyktyńskiego w Królewcu i klasztoru augustianów-eremitów w Chojnicach)* [w:] *Kancelarie krzyżackie. Stan badań i perspektywy badawcze*, red. J. Trupinda, Malbork 2002, s. 191–207.

²⁷ K. Dąbrowski, *Rozwój wielkiej własności...*, s. 59–60.

²⁸ R. Stachnik, *St. Brigitten Danzig. Geschichte des Brigittinenklosters und der St. Brigittenkirche in Danzig*, Danzig 1940; T. Nyberg, *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters*, Lund–Leiden 1965; S. Kamińska, *Klasztory brygidek w Gdańsku, Elblągu i Lublinie. Założenie i uposażenie*, Gdańsk 1970; M. Sadowski, *Krzyżacka fundacja klasztoru brygidek wobec nastrojów religijnych gdańszczan w końcu XIV wieku*, „Folia Historica Cracoviensia” 2000, t. 7, s. 75–92; T. Nyberg, *Die Birgitten* [w:] *Orden und Klöster im Zeitalter von Reformation und katholischer Reform 1500–1700*, Bd. 1, hrsg. von F. Jürgensmeier, R.E. Schwedtfeger, Münster 2005, s. 176.

²⁹ R. Stachnik, *St. Brigitten Danzig...*, s. 37; S. Kościelak, *Jezuici w Kaplicy św. Marii Magdaleny w Gdańsku na przełomie XVI–XVII wieku*, „Teki Gdańskie” 2000, t. 2, s. 30–32.

³⁰ Dla obszaru Prus niepełne informacje zestawił: E.M. Wernter, *Die Beginen im mittelalterlichen Preußenlande*, ZGAE 1969, Bd. 33, s. 41–52. Dalsze dane zob. R. Kubicki, *Środowisko dominikanów kontraty pruskiej od XIII do połowy XVI w.*, Gdańsk 2007, s. 110–115.

niejako niezależnie w miastach, gdzie nie było mendykantów. Ponadto przy klasztorze Karmelitów w Gdańsku istniała wspólnota żeńska karmelitanek, dysponująca własnym domem w Starym Mieście Gdańsku³¹.

Tabela 2. Fundacje klasztorów żeńskich na Pomorzu Gdańskim i w Prusach w średniowieczu

	Cysterki	Norbertanki	Brygidki	Suma
Liczba fundacji ogółem*	4	1	2	7
w XII w.	–	–	–	–
w XIII w.	1	1	–	2
w XIV w.	3	–	1	4
w XV w.	–	–	1	1
w XVI w.	–	–	–	–

* Uwzględniono fundacje z XII i XIII w. na terenie Pomorza Gdańskiego, opanowanego przez zakon krzyżacki po 1308 r., oraz fundację brygidek w Elblągu z okresu wojny trzynastoletniej. Klasztory w Chełmnie, Toruniu i Królewcu zaliczono do cysterek, choć w późnym średniowieczu były też określane jako benedyktyнки.

Źródło: opracowanie własne.

Liczba żeńskich wspólnot mniszych funkcjonujących w Prusach Krzyżackich nie była duża. Przy czym inaczej niż w przypadku męskich klasztorów mniszych, placówki ich istniały nie tylko na Pomorzu Gdańskim, gdzie pierwsze fundacje zrealizowano jeszcze przed 1309 r., a więc opanowaniem tych terenów przez zakon krzyżacki (Żukowo, Żarnowiec), ale również w Prusach właściwych. Tam konwenty żeńskie fundował i wspierał sam zakon krzyżacki. Powstanie klasztorów cysterek w Chełmnie, Toruniu i Królewcu było związane z potrzebą istnienia wspólnot zakonnych, które mogły gromadzić kobiety wywodzące się z rodzin mieszczańskich i rycerskich. Wsparcie, jakiego udzielał im zakon krzyżacki, związane było jednocześnie z chęcią sprawowania nad nimi możliwie ścisłej kontroli. Wykonywali ją miejscowi biskupi (chełmiński i sambijski), wywodzący się z zakonu krzyżackiego³². Zakon krzyżacki podjął również próbę bezpośredniego podporządkowania sobie innych klasztorów żeńskich w państwie. W przypadku nowo powstałego klasztoru Brygidek w Gdańsku starania te nie przyniosły

³¹ R. Kubicki, *Zakony mendykankie w Prusach...*, s. 278.

³² Inaczej było w przypadku klasztoru Cysterek w Żarnowcu, podlegającego władzy zwierzchniej opata z Oliwy.

jednak pożądaných skutków³³. Przejściowo udało mu się natomiast objąć nadzór nad klasztorem Norbertanek w Żukowie³⁴. Zakon krzyżacki nie rozwijał natomiast w Prusach gałęzi żeńskiej własnego zgromadzenia, choć plany takie miał w 1347 r. biskup pomezanski Arnold z Inflant, sam należący do zakonu krzyżackiego³⁵.

1.3. Zakony rycerskie

Obok fundacji placówek wspólnot mniszých i kanoników regularnych w końcu XII i w pierwszej połowie XIII w. pojawili się na Pomorzu Gdańskim i w Prusach również przedstawiciele zakonów rycerskich. Spośród nich szczególną rolę w dziejach społeczno-politycznych Pomorza Gdańskiego i Prus odegrał oczywiście zakon krzyżacki. Przed jego przybyciem obecni byli tu joannicy, sprowadzeni na Pomorze Gdańskie pod koniec XII w. Dysponowali oni kompleksem dóbr wokół Lubiszewa, Skarszew i Starogardu Gdańskiego. W ramach zarządu nad nimi powołano komturę w Lubiszewie (przed 1287 r.), a potem w Skarszewach (około 1323 r.)³⁶. Majątki te zostały jednak w 1370 r. odsprzedane zakonowi krzyżackiemu. Przez krótki czas w położonej na Pomorzu Gdańskim Tymawie (1227–1233/1234) przebywali rycerze zakonu z hiszpańskiej Calatravy³⁷. Natomiast pierwszy biskup pruski Chrystian, nawiązując do wzorów z Hiszpanii i Inflant, założył zakon rycerski *Milites Christi* (późniejszy tzw. bracia dobrzyńscy)³⁸.

³³ M. Sadowski, *Krzyżacka fundacja klasztoru...*, s. 83–84; R. Kubicki, *Zarządzenia wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego w sprawie domu pokutnic przy klasztorze Brygidek i przytułku dla biednych w Starym Mieście Gdańsku z około 1417 r.*, „Rocznik Gdański” 2011–2012, t. 71–72, s. 21.

³⁴ A. Czacharowski, *Uposażenie i organizacja...*, s. 116–120.

³⁵ M. Glauert, *Kirche, Klöster und Spitäler...*, s. 95–97; *idem*, *Kościoły, klasztory i szpitale...*, s. 90–93.

³⁶ W. Hubatsch, *Die Johanniterorden in Ost- und Westpreußen*, „Zeitschrift für Ostforschung” 1972, Jg. 21/2, s. 1–19; M. Smoliński, *Der Johanniterorden in Pommern und Pommerellen im Mittelalter – Politik, Wirtschaft, Menschen [w:] Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa Mittelalter*, hrsg. von K. Borchardt, L. Jan, Brno 2011, s. 139–156.

³⁷ M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony rycerskie na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 2006, s. 112–117; J. Hauziński, *O kalatrawensach nad Bałtykiem raz jeszcze [w:] Memoriae amici et magistri. Studia historyczne poświęcone pamięci Wacława Korty (1919–1999)*, Wrocław 2001, s. 79–87; M. Smoliński, *Kalatrawensi w Tymawie na Pomorzu Gdańskim. Idea sprowadzenia zakonu nad Morze Bałtyckie [w:] Mieszczanie, wasale, zakonnicy*, red. B. Śliwiński (Studia z dziejów średniowiecza, nr 10), Malbork 2004, s. 205–242.

³⁸ K. Górski, *Rola kulturalna klasztorów na Pomorzu*, „Studia Pelplińskie” 1985, t. 16, s. 63; Z.H. Nowak, *Milites Christi de Prussia. Der Orden zu Dobrin und seine Stellung in der preussischen Mission [w:] Die geistlichen Ritterorden Europas*, hrsg. von J. Fleckenstein, M. Hellmann, Sigmaringen 1980, s. 339–352.

Najpierw w Prusach, a po 1309 r. także na Pomorzu Gdańskim, najważniejszą pozycję zajmował zakon krzyżacki, będący jednocześnie jedną z kilku ważnych instytucji kościelnych i zarazem rzeczywistym władcą zwierzchnim nad całym terytorium. Początkowo, zgodnie z decyzją legata papieskiego Wilhelma z Modeny z 28 lipca 1243 r., zakon krzyżacki miał posiadać dwie trzecie terytorium podbitych Prus, jedną trzecią zaś przekazać na potrzeby powstałych tam biskupstw. W tym kontekście niezwykle ważne okazało się to, że zakon bardzo szybko objął nad nimi bezpośrednią kontrolę, gdy kanonicy katedralni przyjęli regułę zakonu krzyżackiego. W związku z tym to zakon decydował o obsadzie funkcji biskupich przez członków swojej wspólnoty³⁹. Do zakonu krzyżackiego inkorporowano kapituły katedralne trzech biskupstw w Prusach: chełmińskiego, pomezkańskiego i sambijskiego. Samodzielność utrzymało jedynie biskupstwo warmińskie.

Na skutek opanowaniu Pomorza Gdańskiego zakon krzyżacki zyskał bezpośrednią władzę i własność większości jego terytorium, przejmując dobra należące uprzednio do lokalnych książąt. Swój stan posiadania utrzymały tu natomiast inne zakony, ufundowane w okresie książęcym (m.in. joannici, cystersi i norbertanki), oraz biskup włocławski i arcybiskup gnieźnieński. Oczywiście podstawową aktywnością zakonu krzyżackiego po opanowaniu Prus było administrowanie tym terenem i jego rozwój społeczno-gospodarczy, prowadzony poprzez akcję osadniczą i stymulowanie urbanizacji kraju. Po 1309 r., gdy siedzibę wielkiego mistrza zakonu przeniesiono do Malborka, jego misja nie ograniczała się tylko do umacniania władzy w podbitych Prusach, ale służyć miała realizacji szerszych planów politycznych wobec Litwy i Polski. W związku z tym życie wewnętrzne w zakonie, szczególnie aktywność ściśle religijna konwentów, zostało prawie całkowicie podporządkowane wymogom sprawowania skutecznej władzy. W konsekwencji życie zakonne stopniowo traciło na znaczeniu. Prowadziło to do praktycznego zeświecczenia korporacji, czego wyraźne oznaki widoczne były już w drugiej połowie XIV w. Jednocześnie jednak trzeba pamiętać, że organizując swe władztwo w ziemi chełmińskiej, Prusach i na Pomorzu Gdańskim, zakon krzyżacki wznosił zamki, których część była siedzibami konwentów zakonnych i prowadzono w nich życie monastyczne⁴⁰. Jego specyfika wynikała z faktu, że podobnie jak w innych

³⁹ A. Radziwiński, *Fundacja i inkorporacja kapituły katedralnej w Chełmży oraz załamanie misji dominikańskiej w Prusach w połowie XIII w.*, „Zapiski Historyczne” 1991, t. 56/2–3, s. 7–24; *idem*, *Z dziejów kształtowania i organizacji kapituł krzyżackich. Inkorporacja pruskich kapituł katedralnych do zakonu krzyżackiego* [w:] *Zakon krzyżacki a społeczeństwo państwa w Prusach*, red. Z.H. Nowak (Roczniki TNT, R. 86, z. 3), Toruń 1995, s. 123–135.

⁴⁰ S. Józwiak, *Centralne i terytorialne organy władzy zakonu krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1410. Rozwój – Przekształcenia – Kompetencje*, Toruń 2001, s. 118–144; W. Rozyńkowski,

Rafał Kubicki (ur. 1974 r.), historyk, mediewista, pracownik Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego (Zakładu Historii Powszechnej Średniowiecza). Zainteresowania badawcze koncentruje na dziejach monastycyzmu, historii społeczno-gospodarczej władztwa zakonu krzyżackiego w Prusach, mieszczaństwie późnośredniowiecznym oraz strukturach wiejskich w średniowieczu i okresie nowożytnym. Autor monografii: *Środowisko dominikanów kontraty pruskiej od XIII do połowy XVI w.*, Gdańsk 2007; *Młynarstwo w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XIII–XV wieku (do 1454 r.)*, Gdańsk 2012; *Zakony mendykanckie w Prusach Krzyżackich i Królewskich od XIII do połowy XVI wieku*, Gdańsk 2018; *Testamenty elbląskie. Studium z dziejów miasta i jego mieszkańców w późnym średniowieczu*, Gdańsk 2020.

Książka zawiera studia dotyczące wybranych aspektów życia monastycznego w Prusach Krzyżackich, Królewskich i Zachodnich od XIII do połowy XIX w. Większość opracowań poświęcono działalności zakonów mendykanckich (dominikanów i franciszkanów). Choć poszczególne prace przedstawiają różne zagadnienia szczegółowe i obejmują bardzo długi czas, to w sumie składają się na spójny obraz funkcjonowania instytucji klasztornych na tych terenach, dając świadectwo ich niezwykłej umiejętności przystosowania się do zachodzących zmian.

ISBN 978-83-8206-102-4